

קולה של הסולידריות

העיתונות הארצית נשאה על כפיים את הלוחמים שנפגעו בקישון והתעלמה מהדייגים הפגועים; העיתונות המקומית מילאה את החלל בהצלחה חלקית

08.02.2014 4 [אלה בן-עטר](#)

(צלילה בקישון המזוהם (צילום: יהודה הבר

• -
• -

ב שנות מאבק במפעלים הפטרוכימיים בתביעה לפיצוי על נזקי גוף

בימים אלו מתנהלת תביעת ענק נגדית של המפעלים הדורשים מהדייגים לשלם מיליוני שקלים עבור הוצאות המשפט הארוך. במקביל מתנהל בבית-המשפט העליון דיון בעתירת משפחת לוחם שייטת שנפטר ממחלת הסרטן ושהמדינה מתנערת לגבי מהאחריות הכוללת שקיבלה לפיצוי הלוחמים שנפגעו.

בתקשורת הישראלית אורך הנשימה של סיפור ממוצע מגיע לכל היותר לכמה ימים. בפרשת הקישון היתה התקשורת, ובעיקר "ידיעות אחרונות", היוזמת של החשיפה ושותפה פעילה במאבק לוחמי השייטת. בדרך כלל מערכת החדשות מגלה נטייה להתעייף מסיפורים לאחר יום-יומיים. במקרה זה היא המשיכה לגלות עניין ולהקדיש תשומת לב לפרשה במשך שנים ארוכות לתקשורת תפקידים חברתיים רבים, ואחד מהם הוא לשמש שופר המתריע. ([קרמניצר, 2003](#)) ומודיע על כשלים, בעיות ואירועים חריגים. יכולתה של התקשורת לשמש כלב שמירה של הדמוקרטיה מציגה בפניה אתגר חברתי השאלה עד כמה הצליחה התקשורת למלא תפקיד זה תיבחן במאמר הנוכחי בהקשר לסיקור "פרשת הקישון" תוך התייחסות להבדלים בין שתי קבוצות הנפגעים וכן לאופי השונה של העיתונות הארצית והמקומית.

רקע

פרשת הקישון" הוא שם שניתן לאירוע מתמשך שהחל עם חשיפה עיתונאית ב"ידיעות אחרונות" (ענת טל-שיר וצדוק יחזקאלי, 26.5.2000). התחקיר העיתונאי טען כי יש קשר אפשרי בין הצלילות שביצעו לוחמי יחידות עילית בחיל הים בקישון המזוהם בשפכים מהמפעלים הפטרוכימיים לבין תחלואה גבוהה בסרטן.

שתי הקבוצות נלחמו על אותה הכרה ציבורית, לגבי אותה פגיעה גופנית שנגרמה להם לטענתם מאותו מפגע אקולוגי קשה

בעקבות הפרסום התעוררה סערה ציבורית שהובילה להקמת ועדת חקירה ממלכתית שבראשה עמד שופט נשיא בית-המשפט העליון לשעבר, מאיר שמגר. לאחר שלוש שנים של עדויות ודיונים החליטו חברי הוועדה ברוב של שניים משלושה כי לא הוכח קשר בין התחלואה הגבוהה לבין הצלילות בקישון. שמגר טען, בדעת מיעוט, כי יש סבירות גבוהה לקשר סיבתי בין התחלואה הגבוהה של הלוחמים לבין הצלילות בקישון. שר הביטחון דאז שאול מופז החליט לקבל את דעת המיעוט וקבע כי המדינה תישא באחריות לטיפול בלוחמים שנפגעו ובבני המשפחות של אלו שנפטרו. בכל אותה עת התקיימה חזית נוספת במאבק. דייגי הקישון, שגם רבים מהם חלו ונפטרו מסרטן, הגישו תביעה אזרחית נגד המפעלים המזהמים בדרישה להכיר בנזקים הגופניים ובנזקי הרכוש שנגרמו להם, לטענתם, בשל החשיפה למי הקישון המזוהמים.

(לוחמים ודייגים בקישון (צילום: יהודה הבר

שתי הקבוצות נלחמו על אותה הכרה ציבורית, לגבי אותה פגיעה גופנית שנגרמה להם לטענתם מאותו מפגע אקולוגי קשה. מאבק הדייגים הוכרע בנובמבר האחרון (2013), לאחר 13 שנים של עינוי דין, בהפסד מוחלט. השופט קיבל את חוות הדעת של מומחי המפעלים ודחה את חוות הדעת של קבוצה קטנה של מומחים אנשי מדע שפעלו בהתנדבות והציגו הוכחות לקשר בין התחלואה הגבוהה של מי שבא במגע עם מי הקישון לבין החומרים הפטרוכימיים שהוזרמו אליו מעטים האנשים בארץ שקולות הדייגים ותיאור סבלם וכאבם מגיעים אליהם. בה בעת, מדי כמה חודשים מתפרסמת בעיתונות הארצית או בכלי התקשורת ידיעה על עוד לוחם שייטת שהתאמן בקישון וחלה, ונדמה שהציבור כולו שותף למאבק נגד משרד הביטחון, המערים קשיים בדרך להכרת המדינה בו כזכאי לתמיכתה התקשורת, ככלי ביטוי ציבורי, היתה אמורה להשמיע את כאבם של חברי שתי הקבוצות ולגייס תמיכה ואהדה לשינוי המצב. האומנם היא מילאה את תפקידה זה

העיתונות הארצית

בחנית עומק של סיקור הפרשה ב"ידיעות אחרונות" וב"הארץ" בשנים 2000–2003, זמן עבודתה של ועדת שמגר, מגלה כי שני העיתונים השאירו את הדיווח על הפרשה ועבודת הוועדה כנושא "חם" ועסקו בו באופן שוטף

ידיעות אחרונות" שמר על עקביות בכל הנוגע להצגת הנארטיב הלאומי " בהקשר של תביעת הלוחמים

בעיתון "הארץ" פורסמו 139 כתבות בנוגע לפרשה. העיתון סיקר בעיקר את התנהלותה של ועדת החקירה והבליט את הנושאים של איכות הסביבה ומפגעים אקולוגיים. ב"ידיעות אחרונות" פורסמו 123 כתבות בנושא, ורובן עסקו בתביעת הלוחמים. העיתון ליווה את הסיקור בלוגו קבוע שהורכב מהמילים "סרטן בשייטת" ומסמל היחידה, והבליט את חשיבות הנושא רוב הכתבות נכתבו על-ידי העיתונאים שחשפו את הפרשה (צדוק יחזקאלי וענת טל-שיר), שהביעו מעורבות רגשית גבוהה ואכפתיות ואף נקטו עמדה ברורה בנוגע לצד המוסרי והאתי בפרשה והאחריות המתבקשת של המדינה כלפי הלוחמים

ידיעות אחרונות" שמר על עקביות בכל הנוגע להצגת הנארטיב הלאומי בהקשר של תביעת " הלוחמים. הכותרות בעיתון דיווחו על זעזוע בקרב לוחמי השייטת ועל "סוף עידן התמימות" (למשל: "ידיעות אחרונות", 28.05.2000). ההתרסה נגד אי-קיום ה"חוזה" בין המדינה לבין חיילים שנפגעו בשירותה הניבה מאבק לשינוי דפוסי הפעילות של הורים שבניהם משרתים ביחידות עליות בכלל ובשייטת בפרט

סקירת הפרסומים בשני העיתונים מעלה כי התקשורת הארצית תפקדה כמייצגת האותנטית של הלוחמים וכמי שנלחמת למען הוצאת צדקתם לאור במקום שהם עצמם ממולכדים בשל "קוד השתיקה" שהם אמונים עליו

באותה העת, מאבקם של הדייגים נשאר כמעט אילם. התקשורת הארצית מיעטה לדווח עליו. מבין 262 כתבות שפורסמו ב"ידיעות אחרונות" וב"הארץ", רק 17 עסקו בדייגי הקישון. הכתבות המועטות שעסקו במאבק הדייגים סיקרו בעיקר אירועי "אי-סדר" שבהם לקחו חלק, כמו לדוגמה הפגנה של הדייגים בעת חנוכת פארק הקישון. ידיעה אחרת עסקה במקרה שבו דגים מהקישון הוגשו באולמי שמחות

העיתונות המקומית

סיקור הפרשה באותן שנים בעיתונות המקומית באזור מפרץ חיפה והקריות התמקד במאבקם של דייגי הקישון. רבות מהכתבות בעיתונות המקומית מציגות את הדייגים כפועלים מתוך עיקרון ולמען השגת צדק ולא רק עבור הפיצוי הכספי. בכתבות שעסקו בבריאות הציבור ובאיכות הסביבה תיארה העיתונות המקומית את הדייגים כ"חיל החלוץ" במלחמתו של הציבור כולו נגד המפגע האקולוגי רחב ההיקף

העיתונות המקומית הציגה את הדייגים כמי שמתריעים על כשלים בהתנהלות הציבורית ופירסמה את דרישתם להשתתף בפעילות ובהחלטות של הקרן לאיכות הסביבה. כך, בשונה מהעיתונות הארצית, שעסקה בעיקר באחריותה של המדינה כלפי הלוחמים, העיתונות המקומית העדיפה לעסוק בהשלכות המקומיות של הזיהום ובכך יצרה בסיס של אינטרס משותף לדייגים ולכלל תושבי האזור

(דייגים בקישון (צילום: שי לוי

כדי לחזק רושם זה נבחרו לציטוט דברי הדייגים המתארים את עצמם כחיילים הניצבים על המשמר: "אנחנו הדייגים נהיה החיילים האמיתיים שישמרו שרשות הנחל תבצע את תפקידה" [1]. ביטויים אלה מרמזים על השוואה אפשרית עם חיילי השייטת, שהצליחו להביא לידי זהות בין הנארטיב הלאומי של הגיבורים שנשלחו על-ידי המדינה למשימה צבאית לבין צדקת מאבקם (לזכות בהכרת המדינה לאחריותה כלפיהם) (בן עטר, 2013).

מאבק דייגי הקישון הוא מקרה פרטי של קבוצת מיעוט שולית בחברה הישראלית, חלשה מבחינת כוחה להגיע לאמצעי התקשורת הארציים, שלא קיבלה כמעט ביטוי בעיתונות הארצית. האפשרות היחידה שמאבקם יגיע אל המדיה הכתובה היא באמצעות העיתונות המקומית. במקום שבו נכשלה העיתונות הארצית בייצוג קבוצה מודרת בחברה הישראלית ובמתן אפשרות להביאה לקדמת הבמה הציבורית, עשתה זאת העיתונות המקומית, וכך, לכאורה, ניתנה לעיתונות המקומית אפשרות לביטוי סולידריות ביחס למאבקה של קבוצה חלשה.

סולידריות וניכור

סולידריות מבטאת שותפות גורל, נאמנות והדדיות. כמעשה חברתי, הסולידריות יכולה להתקיים בין שני פרטים או בין שתי קבוצות, כשבדרך כלל צד אחד חזק יותר ומסייע לצד החלש והפגיע.

בקוטב ההפוך לסולידריות מצוי הניכור, המאופיין בתחושות של זרות, חוסר שייכות, ריחוק והיבדלות. ניכור יכול לבוא לידי ביטוי בהקשרים חברתיים שונים, שאחד הבולטים שבהם הוא הפער בין הסטטוס החברתי של קבוצות שונות. למקומה של העיתונות המקומית בהשוואה לעיתונות הארצית חשיבות רבה בבואנו לבחון את ייחודה ביכולתה לבטא תפיסות עצמאיות ובעיקר לתת במה לסולידריות ולהזדהות עם מאבקים שהעיתונות הארצית אינה מתעניינת בהם.

בבסיס הסולידריות עומדת התפיסה של הדדיות גם בהעדר סימטריה בין בעלי התפקידים. תמונתו של השופט כפי שהופיעה בעיתונות המקומית, יושב בסירה אחת עם הדייגים בעת סיור בקישון, [2] ממחישה יותר מכל כיצד באירוע חד-פעמי, אך סמלי, הדייגים והשופט יושבים "באותו הגובה". יתרה מזאת, העיתונות המקומית ציטטה מדבריהם של הדייגים שמהם ניתן להבין כי העדר השכלתם הפורמלית ממונף ליתרון בהכרת השטח: "אנחנו לא פרופסורים, אבל את הפתרונות לקישון ניתן למצוא אצלנו ולא בבתי-המשפט, אנחנו מכירים את הנחל יותר טוב מכולם" [3]. נראה שעמדתה הערכית של העיתונות יכולה לקבל מגוון רב של ביטויים לשונים וצורניים ישירים או עקיפים.

בצד "חבילה פרשנית" אוהדת המתארת את הדייגים כלוחמי הנחל נעשה שימוש גם בביטויים של עליונות, זלזול ואליטיסטיות, בייחוד בתיאור האישי של מנהיג הדייגים

בפני העיתונות המקומית עמדו בעת ובעונה אחת שתי אפשרויות הפוכות: לראות את מאבק הדייגים דרך המימד הסולידרי או לבחור להישאר במקום המדגיש את יתרון השכלתם ומעמדם של העיתונאים. האומנם הצליחה העיתונות המקומית להשמיע קול סולידרי צלול כלפי קבוצת הדייגים?

Ben-Asher & Ben-Atar, 2003–2001) ניתוח 28 כתבות שפורסמו בעיתונות המקומית בשנים 2003–2001 מעלה כי בצד "חבילה פרשנית" אוהדת המתארת את הדייגים כלוחמי הנחל, נעשה (2014) שימוש גם בביטויים של עליונות, זלזול ואליטיסטיות, בייחוד בתיאור האישי של מנהיג הדייגים. העיתונאים אמנם נמנעים משימוש בשפה גסה ובוטה, אך מביאים את הדברים בשם הדייגים ומנהיגם ועל-ידי כך מחזקים אצל הקורא תפיסה סטריאוטיפית המתייחסת לדייגים כקבוצה סוציו-אקונומית נמוכה, בלתי משכילה וכזו שאולי אינה ראויה להכרה או תמיכה חברתית.

כך לדוגמה ציטטו עיתונאים את יחיאל אברג'יל (מנהיג הדייגים): "עוד מעט כל החרא והרעלים יצופו, ואז זה יהיה כמו הטילים של סדאם חוסיין... [4]"; "כל הפארק הזה הוא כיסוי תחת אחד גדול...." [5]. "איפה ראית בני-אדם שמחרבנים רעל?". סביר להניח שציטוטים אלה נועדו להביא אל קהל הקוראים את השפה האוטנטית, המזכירה את שפת השוק, אבל ספק אם היא תורמת ליצירת חוויה סולידרית.

איור: רות גילי

הזלזול וההתנשאות של העיתונות המקומית מקבלים ביטויים שונים של עליונות וניכור ומבליטים את מעמד העיתונאים והשכלתם מאשר את התמיכה במאבק

לאורך 13 שנה התקיים בבית-המשפט המחוזי בחיפה מאבק עיקש של כ-50 דייגים חולים ובני משפחות הדייגים שנפטרו, מול עשרה מפעלי הענק הפטרוכימיים שצירפו אליהם עוד 50 גופים כצד ג' לתביעה, וביניהם המדינה עצמה. מול עורך-דין אחד, שפעל בהתנדבות (בהתחלה השופט

אליעזר פייכמן ז"ל ולאחר מכן עו"ד אבנר אמוראי), ניצבו למעלה מ-40 עורכי-דין מלווים בעוזרים רבים תוך שהם מביאים מומחים שונים, בעלות שכר גבוהה, כדי שייתנו חוות דעת מקצועיות שישללו את הקשר בין החומרים המזהמים בקישון לבין מחלת הסרטן שבה חלו הדייגים.

הדייגים שהעזו להעיד בבית-המשפט, רובם בלתי מיומנים בסיטואציה זו, חוו איומים והפחדה מצד עורכי-הדין של המפעלים ומצאו את עצמם בלתי מוגנים בתוך היכל הצדק. התקשורת המקומית מיעטה לחשוף ולהאיר את חשכת ההתנהלות באולם בית-המשפט.

צלילות ועכירות בסיקור העיתונאי

מעבר לכל דיון בבית-המשפט או בכל במה ציבורית שהיא, גיבוריה, בעל-כורחם, של הפרשה הם אנשים שנפגעו בגופם ומתמודדים עם מחלת הסרטן או מחלות קשות אחרות ומשפחות שהשכול היכה בהם. הנפגעים שייכים לשתי קבוצות שונות בהקשר לנסיבות שהותם במי הקישון. מאבק הדייגים עסק בתגמול כספי למשפחות הנפגעים. התביעה הופנתה כלפי המפעלים הפטרוכימיים כאחראיים לזיהום. הלוחמים ביקשו לקבל הכרה מהמדינה לאחריותה המוסרית כלפיהם על-פי רוח צה"ל, שלפיה מי שנפגע בעת פעילות צבאית זכאי (הוא ומשפחתו) לטיפול ותמיכה של המדינה.

המחקר (בן-עטר, 2010) הראה כי בתקשורת הארצית קיימת העדפה גורפת לתיאור מאבקם של לוחמי השייטת והתעלמות כמעט מוחלטת ממאבק הדייגים. ממצאי המחקר מצביעים על המרחב המשותף של הנארטיב של קבוצת הלוחמים עם הנארטיב הלאומי. מרחב משותף זה יצר ברית גלויה בין התקשורת ללוחמים.

הנארטיב הלאומי כולל ערכים כמו דבקות במטרה, אחריות, אמינות, רעות ושליחות. האמון בצבא הוא לב לבה של הברית בין האזרחים ללוחמים. ה"חוזה" הבלתי כתוב והבלתי מעורער בין המדינה ללוחמיה ומשפחותיהם הוא כי הלוחמים יפעלו בעת שירותם הצבאי לפי הפקודות ככל שיידרש מהם, גם אם יוטל עליהם לסכן את חייהם או לחשוף את גופם לפגיעות אפשריות; והמדינה מצדה, באמצעות מפקדי הצבא ומשרד הביטחון, ערבה להם ומחויבת לטפל באופן מלא הדייגים, (Ben Asher and Goren 2006) בהם ובמשפחותיהם, אם חלילה ייפגעו בפעילותם זו לעומתם, הם קבוצת שוליים בלתי מוערכת ברמת התרומה לכלל, ועל כן אינה מזוהה עם הנארטיב הלאומי כפי שהוא מצטייר בעיתונות הארצית.

העיתונות המקומית הצליחה לקדם את מאבק הדייגים לקדמת הבמה תוך מסגור אוהד, אך בה בעת גם תרמה לקיבוע תדמית סטריאוטיפית ובכך חיבלה בכוחה כמובילה סולידריות חברתית

זו היתה יכולה להיות שעתה היפה של העיתונות המקומית במפרץ חיפה והקריות בהצגת עמדה סולידרית כלפי מאבק דייגי הקישון. בזמן שהתקשורת הארצית יצרה את הרושם כי גיבורי הפרשה הם לוחמי השייטת ואילו קבוצת הדייגים "תופסת טרמפ" על מאבקם, לקחה על עצמה העיתונות המקומית למסגר אחרת את מאבקם של הדייגים. נראה כי העיתונות המקומית אכן התגייסה להצביע על העוול שגרמה הזרמת השפכים מהמפעלים הפטרוכימיים לנחל הקישון. היא לא התקשתה להצביע על האשמים בעוול והציעה מסגור חלופי לזה שהציעה העיתונות

הארצית, כשבמרכזו הסוגיה של איכות הסביבה ובריאותם של כלל התושבים, בכללם הדייגים. כקבוצה שספגה לכאורה את הפגיעה הגדולה ביותר

האם יש סיכוי שקולה של התקשורת המקומית יישמע גם על הבמה הציבורית של התקשורת הארצית ויהיה בעל פוטנציאל השפעה על מקבלי ההחלטות? המדיה המסורתית (כגון העיתונות הארצית והטלוויזיה) מאמצת סיפורי מחאה בין היתר בתנאי שאלה הופיעו ב"מדיה החברתית" כמו רשתות חברתיות באינטרנט (וולפספלד, 2012). התקשורת המקומית יכולה להיות חלק מאותה מדיה חברתית ולאפשר לנושאים שהיא מעלה להגיע אל הבמה הציבורית הרחבה של המדיה המסורתית, אולם לשם כך עליה להשמיע קול ברור, עקבי, חסר אמביוולנטיות

בנושא מאבק דייגי הקישון, הצליחה העיתונות המקומית לקדם את מאבקם לקדמת הבמה המקומית תוך מסגור והענקת חבילת פרשנות אוהדת, אך בה בעת גם תרמה לקיבוע הראייה הסטריאוטיפית והנחותה של קבוצה זו ובכך חיבלה בכוחה כמובילה סולידריות חברתית

כדי שהתקשורת תשפיע על תפיסת המחאה כמוצדקת עליה לקבל את מנהיגיה, לכבדם ולבטא סולידריות עם מטרות המחאה שהם מובילים. הזלזול של התקשורת במנהיג קבוצת הדייגים וההתנשאות כלפיו הבליטו את מיצובו המעמדי של העיתונאי כאליטה מקומית והרחיקו את ההזדהות עם קבוצת השוליים. כך באו לידי ביטוי שני מסרים שלא תמיד התיישבו זה עם זה: אהדה למאבק הדייגים מצד אחד, וביטויים גלויים או סמויים של התנשאות מן הצד האחר

יחיד ויכול ללמד case study-הדיון בתפקידה של העיתונות המקומית במאבק כזה חורג אם כן, מ על כוחה של העיתונות המקומית לנצל את מיומנות הכתיבה של העיתונאים, את שלל האמצעים החזותיים והמילוליים להעברת מסר, ואת הקשר המקצועי שיש לה עם העיתונות הארצית, וכך להציג את המאבק כחורג מעניין מקומי שולי. התקשורת המקומית יכולה להיות שופרם של החלשים חסרי המשאבים, והיא יכולה למצוא את דרכה להציג את המאבק כבעל משמעות מוסרית חברתית וכעול שיש לתקנו

הפוטנציאל להשפעה רחבת היקף על הציבור כולו והבאת קולה של קבוצת מיעוט שולית למרכז מותנה גם בויתור על תפיסות של עליונות וניכור כלפי קבוצות אלו ואימוץ עמדה סולידרית על רכיבי האתיקה, הצדק והמוסר שבה. קולה של הסולידריות חייב להיות צלול ונקי ולהיות נעדר ניכור והתנשאות

אלה בן-עטר היא דוקטורנטית במחלקה למדע המדינה באוניברסיטת בר-אילן מקורות

בולטות והדרה: ייצוג בתקשורת של קבוצות חברתיות בישראל, מקרה. (בן-עטר, א' 2010) עבודת מוסמך במחלקה למדע המדינה. **בוהן: מאבק הדייגים וחיילי השייטת בפרשת הקישון** של אוניברסיטת בר-אילן

בן-עטר, א' (2013). מעל ומתחת לפני המים: פערים בסיקור העיתונות היומית בישראל את 132–161, **ישראלים, 5**. מאבקם של הדייגים הלוחמים בפרשת הקישון

הרצאה **מיתוסים, מציאויות, ושאלות פתוחות**: וולפספלד, ג' (2012). מדיה חברתית ומחאה בכנס האגודה הישראלית לתקשורת, החוג לתקשורת, אוניברסיטת תל-אביב, 3–4 באפריל 2012. נצפה ב-14.1.2014 באתר יוטיוב

ידיעות אחרונות, מוסף השבת. טל-שיר, ע' ויחזקאל, צ' (26.5.2000). צלילה ממארת

נובמבר) (אוחזר בתאריך) 47, **העין השביעית**. [דגים במים עכורים](#). (קרמניצר, י' 2003)
14.1.2014).

Ben-Asher, S., & Goren, N. (2006). Projective identification as a defense mechanism when facing the threat of an ecological hazard. *Journal of Psychoanalysis, Culture & Society*, 11, 17-35.

Ben-Asher, S. Ben-Atar, E. (2014) The Attitude of the Local Press to Marginal Groups: Between Solidarity and Alienation. *Israel Affairs*, (ahead-of-print)

כתבות מהעיתונות המקומית שצוטטו במאמר

ידיעות חיפה"לרמן, אייל. "חיפה כימיקלים הודתה בחריגות בודדות מהתקן להזרמת שפכים [1]
ללא תאריך

אל-חי, ליאור. "בית-משפט צף בקישון", ללא שם העיתון. [2] 18.3.01

לרמן, אייל, ולוי, תומר. "דייגי הקישון דורשים בדיקות לגילוי סרטן על חשבון הקרן לאיכות [3]
ללא תאריך. ידיעות חיפה", הסביבה

26.7.02. **כלבו**, "וסרמן, דני. "מפקד הנחל [4]

2.2.01. **ערי המפרץ**, "נודל, הדס. "הדשא ירוק, אבל מה עם הריח [5]